

este autor que dicha *l* preconsonántica presenta en la muestra «a three-way darkness scale, i.e., /l/ turns out to be clear in Valencian, moderately dark in Eastern Catalan and strongly dark in Majorcan» (p. 477).

Sanda Reinheimer Rîpeanu, «Verbos románicos con étimo latino: Entre la herencia y el préstamo» (pp. 483-506). El trabajo examina el proceso de adaptación de este tipo especial de préstamos verbales: su adscripción a las diversas conjugaciones, las fluctuaciones en su integración en un determinado tipo flexivo, los procesos de adaptación desde el latín, la distinción entre cultismos de la 2.ª y de la 3.ª conjugaciones con verbo base patrimonial (por ejemplo, -MITTERE → port., esp. *-meter / -mitir*; -RUMPERE → port. *-romper*, esp. *-romper / -rumpir*; -CURRERE → port. *-correr*, esp. *-correr / -currir*: p. 493) o sin verbo base patrimonial (así, a partir de (-)CEDERE, PROTEGERE, REGERE / (-)RIGERE, y muchos otros: pp. 496-502). Todo ello, en cada una de las seis lenguas que son objeto de estudio; a saber: portugués, español, catalán, francés, italiano y rumano.

Gladys E. Saunders, «Reflections on new roads in Historical Romance Linguistics: Pondering the phenomenon of language contact in the Channel Islands» (pp. 507-525). Trata de la variedad de la Isla de Jersey, conocida como «*le jèrriais*» (así figura en la p. 509), pervivencia normanda cuyo secular contacto con el inglés podría explicar algunos cambios en curso, como la anteposición del adjetivo al sustantivo, o la inestabilidad y confusión del género gramatical de los adjetivos. Estos se anteponen al sustantivo y son invariables en inglés, como es bien sabido.

Roger Wright, «La fragmentación románica». En la línea investigadora cultivada por este autor, y con su peculiar estilo de tono divulgativo, plantea cuestiones de notorio interés para la romanística ligadas al paso del latín tardío al romance temprano, a la incipiente fragmentación románica a partir de la protolengua latina.

Completan el volumen unas *Notas sobre los autores* (pp. 545-552) y una *Tabula Gratulatoria* (pp. 553-555). En aquellas se ofrece una semblanza de cada uno de los veinticuatro coautores del libro. De manera aparentemente aleatoria, dichas notas se distinguen por su redacción en español (siete: las de Bertinetto, Bertini, Brea, Oñederra, Reinheimer Rîpeanu, Sánchez Miret y Wright) y en inglés (el resto), de manera que varias presentan en lengua inglesa esbozos biográficos de autores de contribuciones en castellano, como es el caso —muy especial— de Julián Méndez Dosuna: «Professor of Greek at the University of Salamanca [...]. He has been married to Carmen Pensado since 1987» (pp. 548-549). Laboriosa mujer-abeja. Romanista sin complejos.

José Enrique GARGALLO GIL
Universitat de Barcelona

SOLDEVILA, Ferran (ed.) (2008): *Les quatre grans cròniques. II. Crònica de Bernat Desclot*. Revisió filològica de Jordi BRUGUERA, revisió històrica de M. Teresa FERRER I MALLOL. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, 388 p. (Memòries de la Secció Històrico-Arqueològica, LXXX).

SOLDEVILA, Ferran (ed.) (2011): *Les quatre grans cròniques. III. Crònica de Ramon Muntaner*. Revisió filològica de Jordi BRUGUERA, revisió històrica de M. Teresa FERRER I MALLOL. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, 507 p. (Memòries de la Secció Històrico-Arqueològica, LXXXVI).

Bo i seguint la línia encetada l'any 2007 amb la publicació de l'edició revisada i corregida del *Llibre dels fets* de Jaume I (SOLDEVILA (ed.) 2007),¹ la Secció Històrico-Arqueològica ha prosseguit diligentment el seu treball de recuperació dels altres textos que conformen el volum clàssic *Les quatre grans cròniques*, curat i anotat per Ferran Soldevila. En dona bona fe l'aparició en pocs anys de les

1. Vid. una ressenya d'aquesta publicació en HAUF (2009).

edicions de les cròniques de Bernat Desclot i de Ramon Muntaner, que constitueixen l'objecte d'aquesta ressenya.

Paga la pena de subratllar les línies mestres del treball dut a terme pels curadors d'aquestes publicacions. El que hom ofereix al lector és —en paraules de Josep Massot i Muntaner, autor dels pròlegs als volums— una «reedició millorada» (II, p. 7) del clàssic soldevilià, tant des del punt de vista textual com de l'anotació feta pel mestre. Així, la doctora Maria Teresa Ferrer i Mallol, presidenta de la SHA, ha realitzat una *mise-au-point* de les notes de caràcter històric, complementant-les allà on ha estat escasament amb les aportacions de la crítica més recent o esmenant-les a la llum de les noves descobertes. Per la seua banda, la revisió filològica dels textos, confrontats amb les altres edicions existents i en alguns casos d'altres testimonis de la tradició textual, ha anat a càrrec del doctor Jordi Bruguera, a qui, dissortadament, la malaltia i la mort —esdevinguda el 21 de juny del 2010, veg. p. 735 v. XXXIV d'*ER*— li van impedir de poder revisar les proves corresponents a la *Crònica* de Muntaner.

1. La *Crònica* de Bernat Desclot

Com és sabut, els textos oferits a *Les quatre grans cròniques* no poden considerar-se edicions filològiques. De fet, i com hom ha remarcat, el volum «en cap cas [...] pretenia ésser una edició erudita de les cròniques, sinó una edició de divulgació, amb grafia modernitzada, per a un públic culte mitjà i no especialitzat, per bé que interessat sobretot en el passat medieval» (PUJOL, 2000: 809). Endemés, l'esforç desplegat per l'erudit català en la seua confecció es va centrar molt clarament en la dimensió històrica de les cròniques, més que no pas la literària o l'ecdòtica. Així doncs, i amb un esperit eminentment pràctic, Soldevila va adoptar com a base textual del seu treball les edicions més solvents que va poder conèixer de cada text. En el cas de la *Crònica* de Desclot, el text triat fou el que Miquel Coll i Alentorn establí en la seua edició dins la col·lecció «Els Nostres Clàssics» de l'editorial Barcino (DESCLOT, 1947-1951).² Tenint en compte aquest deute, la revisió operada per Bruguera s'ha centrat de manera especial en l'acarament del text del volum original amb el de l'edició de Coll, i s'ha traduït en la inclusió al corpus de notes d'una sèrie d'observacions de caire lèxic i ecdòtic (amb una atenció especial, en aquest punt, a les disparitats observables entre els diferents manuscrits quant a la separació de capítols o la inclusió o no d'encapçalaments).

La consulta de les anotacions històriques deixa veure ben a les clares el treball d'actualització sistemàtica dut a terme per la responsable de la seua revisió. Considerem, per exemple, el cas de la nota 43 (II, p. 42), que gira al voltant del casament de Constança d'Aragó, filla d'Alfons el Cast, amb l'emperador germànic Frederic II Hohenstaufen. El text redactat per Soldevila és completat per Maria Teresa Ferrer amb unes indicacions relatives als treballs d'aparició més recent sobre la qüestió. Aquestes indicacions es mostren al lector entre claudàtors, la qual cosa permet de visualitzar fàcilment el que fa part del volum original del que ha estat afegit *a posteriori*:

43. Constança va casar-se, en efecte, amb l'emperador Frederic II, però abans havia estat casada amb el rei Eimeric d'Hongria, Bofarull, *Condes de Barcelona vindicados*, II, p. 214. Les noces amb l'emperador van tenir lloc l'any 1209, a Palerm. Per a les negociacions relatives a aquest matrimoni, vegeu ZURITA, llib. II, cap. LVI. [Sobre aquest casament: Damian J. SMITH, *Innocent III and the Crown of Aragon: The limits of Papal Authority*, Aldershot, Ashgate, 2004, p. 67-69. M. AURELL, *Les noces del comte*, p. 396-397, i M. T. FERRER I MALLOL, *Les relacions del comtat de Barcelona amb els estats ita-*

2. La de Coll és —com recorda Massot— «una edició semicrítica» (II, p. 7), atés que no va prendre en consideració la totalitat de la tradició manuscrita de l'obra (sí que ho havia de fer, en canvi, la de Jordi Rubió i Balaguer, dins el projecte editorial de les cròniques auspiciat per l'IEC durant els primers anys de la seua existència. Aquesta, però, no va arribar a veure la llum, tot i que ens n'han pervingut nombroses proves d'impremta que testimonien el treball fet per Rubió).

lians en els segles XI-XII, a *Tractats i negociacions diplomàtiques de Catalunya i de la Corona catalano-aragonesa a l'Edat Mitjana*, dir. M. T. FERRER, M. RIU, IEC, en curs de publicació, apartat 15. M.T.F.]

Ben il·lustrativa d'aquest tipus d'operació és també la nota 242, sobre el nombre de les tropes catalanes que van prendre part en la conquesta de Mallorca per Jaume I. En aquest cas, a més de contrastar les xifres donades per Desclot amb les del *Llibre dels fets* i una font àrab contemporània dels fets, Ferrer ens ofereix un panorama comparatiu dels càlculs dels historiadors moderns:

242. Aquest compte, com gairebé tots, és exagerat: pel conjunt dels 42.000 homes. I encara més pels 5.000 cavallers. Ben segur, els cristians no eren ni de molt tan nombrosos. El nombre i la mida dels vaixells que els van traslladar no permetien una xifra tan elevada. [El *Llibre dels fets*, cap. 55, p. 139, dóna xifres de l'estol: 25 naus, 18 tarides, 12 galeres i 100 entre buçots i galiots, sense comptar les barques petites. La crònica indica un total d'uns 150 vaixells grossos, encara que la suma exacta dels vaixells indicats és 167, bé que potser la xifra de 100 galiots i buçots és arrodonida. No quantifica els combatents i per tant les xifres aventurades pels historiadors són molt variades: entre 12.000 i 24.000 combatents i entre 1.300 i 1.400 homes a cavall. Un cronista àrab, al-Majzumi, assegurarà que el total de l'exèrcit desplaçat a Mallorca fou de 16.000 homes: 700 homes a cavall i 15.000 homes a peu; la suma no és exacta, però és una xifra rodona. Sembla un exèrcit proporcionat a la flota que el transportà: M. T. FERRER i MALLOL, *La organización militar en Cataluña. Siglos XII a XV*, «Revista de Historia Militar», XLV (Instituto de Historia y Cultura militar 2001), núm. Extra. *Conquistar y defender. Los recursos militares en la Edad Media Hispánica*, p. 119-222, concretament p. 171-176, on es poden veure xifres dels exèrcits catalans. Sobre l'exèrcit de la conquesta: A. SANTAMARÍA, *Determinantes de la conquista de Baleares (1229-1232)*. Lección inaugural del curso 1972-1973, Universidad de Barcelona, Facultad de Filosofía y Letras. Estudio General Luliano, Palma de Mallorca, 1972, p. 70. P. CATEURA BENÀSSER, *Ampliación de la Corona de Aragón. I. El reino de Mallorca / Ampliación de la Corona d'Aragó. I. El regne de Mallorca*, en *La Corona de Aragón*, 4, Saragossa, 1989, p. 121. ÍDEM, *Mallorca en el segle XIII*, Palma de Mallorca, El Tall, ed., 1997, p. 19. M. ALVIRA, *Guerra e ideología*, p. 42, proposa de 800 a 900 cavallers i de 1.000 a 3.000 homes a peu; la xifra és molt inferior a la capacitat de la flota i és desproporcionada en la relació entre homes a cavall i a peu; els segons eren generalment deu vegades més que els primers, com a mínim. En aquesta conquesta els cavallers eren només els catalans perquè els únics aragonesos que hi participaren eren els que tenien cavalleries pel rei. M.T.F.]

En general, trobem aquest tipus d'ampliacions quan la nota de Soldevila sobre un fet o un personatge concrets resulta un xic lacònica o és completable bibliogràficament.³ Ara bé, convé apuntar —i el fragment suara reproduït n'és una bona mostra— que el que trobem en la major part dels casos va més enllà del mer llistat de referències bibliogràfiques, en oferir al lector un vertader panorama crític de les aportacions fetes pels treballs que s'hi citen. A tall d'exemple, paga la pena de citar la nota 38 (II, p. 41-42), on es discuteix la data i el lloc de naixença del comte-rei Alfons el Cast:

38. Ramon Berenguer V, al qual, un cop mort el seu pare, la seva mare va mudar el nom pel d'Anfós o Alfons, de tradició aragonesa. Vegeu el nostre estudi *La data de naixença d'Alfons II d'Aragó, primer de Catalunya*, «Homenaje a Ramón Carande», Madrid, 1963, p. 301-310. Fou el qui duu el sobrenom de el Cast (1162-1196). [A més del treball d'Ubieto esmentat a la nota anterior [El nacimiento de Alfonso II de Aragón, «Estudios de Edad Media de la Corona de Aragón», IV, Saragossa, 1950, p. 421], vegeu també A. UBIETO, *De nuevo sobre el nacimiento de Alfonso II de Aragón*, «Estudios de Edad Media de

3. *Id.*, encara, els casos de les notes 41 (II, p. 42), sobre el regnat d'Alfons el Cast; 133 (II, p. 67), sobre la figura de Jaume I; 192 (II, p. 79), sobre l'expedició contra Mallorca de Ramon Berenguer III; 355 (II, p. 118), sobre Al-Azrac, el cabdill de les revoltes sarraïnes del regne de València; la 738 (II, p. 208), sobre el desafiament de Bordeus; o la 1297 (II, p. 382), sobre els prelats presents a la mort de Pere el Gran.

la Corona de Aragón», VI, 1956, p. 203-209, publicats tots dos a *Quince temas medievales* ja citat [*Quince temas medievales publicados por el Profesor Don Antonio Ubieta, Reimpresos en su memoria por el Departamento de Historia Medieval Ciencias y Técnicas Historiográficas Estudios Árabes y Hebraicos, Universidad de Zaragoza 1 de febrero de 1991*]. En el segon treball, Ubieta esmenà la data de naixement d'Alfons, que havia fixat entre els dies 1 i 25 del mes de març de 1158, i la situà entre els dies 1 i 24 de març de 1157. Vegeu també J. CARUANA GÓMEZ DE BARREDA, *Sobre el nacimiento de Alfonso II de Aragón*, «Teruel», 11 (1954), p. 5-32. Segons Ubieta, hauria nascut a Osca, però la referència a aquesta ciutat en el document en el qual es basa sembla que correspon més aviat a la datació del document que no pas al lloc on havia nascut l'infant; en canvi, està documentada la presència de la nodrissa de l'infant, i per tant de l'infant, al palau de Vilamajor, al Vallès, durant l'estiu de 1157, mentre que la reina hi anava sovint, se suposa que des de Barcelona; per l'abril de 1158 sí que l'infant anà a Osca: J. VENTURA, *Alfons 'el Cast' el primer comte rei*, Barcelona, Aedos, 1961, p. 56-59. M.T.F.]

O la nota 1275 (II, p. 374-375), a propòsit de la veracitat del discurs que Pere el Gran adreça als seus soldats durant la jornada de Panissars, instant-los a haver-se clementment amb els francesos derrotats:

1275. Fa una mica estrany que el rei pronunciés aquestes paraules; però, en l'actitud en què el posa Desclot, pogué realment pronunciar-les; tant més que responen a la impressió que s'extreu de diversos moments de la narració de Desclot. [Cingolani diu, arran d'aquest comentari de Soldevila: «Altre cop l'agut olfacte d'historiador fa dubtar a Ferran Soldevila, però una certa insuficiència metodològica a l'hora de llegir les fonts —insuficiència pròpia de l'època—, i la impossibilitat de no seguir el prejudici positiu en favor de l'objectivitat de Desclot, l'obliguen a acceptar com a verídica una escena, i com a reals uns fets, dels quals el seu instint, amb raó, dubtava». Però els comentaris de Cingolani sobre el discurs que Desclot posa en boca del rei no són més que una altra opinió, que podria respondre a un prejudici negatiu sobre l'objectivitat de Desclot: St. M. CINGOLANI, *Historiografia, propaganda*, p. 655-656. La duresa del rei envers els enemics, manifestada en un carta, no vol dir que a Panissars s'hagués expressat igual. Les ocasions eren diferents i, a Panissars, el rei volia que el seu cunyat moribund i el seu nebot passessin salvament. El discurs posat en boca del rei vesteix aquesta decisió, que obeïa, segurament, més a consideracions polítiques que no pas a clemència. Les opinions expressades després en la carta a reis i reines havien de justificar la massacre de l'exèrcit francès com a càstig per haver envaït Catalunya indegudament i havien d'exalçar la seva capacitat militar. Cf. la carta a: St. M. CINGOLANI, *Historiografia, propaganda*, p. 755-756 [...] M.T.F.]

D'altres anotacions tenen com a objectiu de matisar o corregir algunes afirmacions de l'original, com podem apreciar a la nota 1004 (II, p.279), on s'aclareix que Torroella de Montgrí feia part dels dominis reials en època de Pere el Gran:

1004. Torroella de Montgrí, que pertanyia a Bernat de Santa Eugènia, de qui Pere el Gran devia fiar-se molt. En terra empordanesa. [En realitat, Torroella de Montgrí pertanyia al rei, i, de fet, la crònica ho diu. Com hem vist al *Llibre dels fets*, nota 215, Bernat de Santa Eugènia havia mort vers 1268 i la seva hereva havia permutat Torroella amb possessions dels Rocabertí, els quals feren una nova permuta amb l'infant Pere el 1272: *Els castells catalans*, II, p. 707 i 781. M.T.F.]

2. La Crònica de Ramon Muntaner

Si Soldevila va seguir el text de Desclot establert per Coll, en el cas de la *Crònica* de Muntaner la base adoptada —amb uns pocs matisos— va ser l'edició de Josep Maria de Casacuberta a la «Biblioteca Popular Barcino», en nou volums (MUNTANER 1927-1952). També en aquest cas hem de parlar

d'una edició semicrítica, atés que Casacuberta va transcriure C (Biblioteca Nacional de Madrid, ms. 1803, el millor i més antic conservat), esmenant-lo algunes vegades amb l'ajuda de l'*editio princeps* (València, 1558) i dels mss. D (Biblioteca de Catalunya, ms. 4) i E (Biblioteca Universitària de Barcelona, ms. 759).⁴ Ni ell ni Soldevila, però, no van tenir l'oportunitat de treballar amb la resta dels testimonis, particularment amb els mss. A (Biblioteca de l'Escorial, ms. K-I-6) i B (Biblioteca Universitària de Catània, còdex Ventimigliano 1/94), la consulta dels quals, tal com he provat de demostrar en la meua edició dels primers cent quaranta-sis capítols de la *Crònica* (AGUILAR (ed.) 2010: I, cccxxi-cccxxxii) resulta de vital importància a l'hora d'esmenar les llacunes i els errors de C.

Com que el volum dedicat a Muntaner segueix el camí traçat pels dos precedents, no cal dir que tot el que més amunt ha estat assenyalat a propòsit dels criteris de revisió de les notes històriques és perfectament aplicable ací. En tot cas, són dignes de menció les ampliacions bibliogràfiques a les semblances que, ça i lla del llibre, Muntaner va deixant-nos sobre diferents personatges històrics. *Vid.*, per exemple, la nota 134, relativa al conegut passatge en què el peraladenc introdueix la figura de Frederic II (c. 32), i on Maria Teresa Ferrer fa una síntesi bibliogràfica dels treballs més significatius sobre la biografia i el regnat de l'emperador:

134. Encara que Muntaner, amb la irònica bonhomia d'aquestes repeticions, esquiva de donar la seva opinió, prou es veu que considera la culpa com a provinent del sant Pare. [Sobre l'emperador Frederic II i el seu regnat cf. la traducció italiana de l'obra d'Ernst H. KANTOROWICZ, *Federico II imperatore*, Milà, Garzanti, 1976, o bé la versió francesa en el recull *Oeuvres: L'empereur Frédéric II. Les deux corps du roi*, a cura d'Alain BOUREAU, París, Gallimard, 2000; també són interessants: Pierre RACINE, *Federico II di Svevia. Un monarca medievale alla prese con la sorte*, Messina, Giuffrè ed., Milà, 1998. DAVID ABULAFIA, *Frederick II: a medieval emperor*, London, Pimlico, 2002. Cf. també: Mariteresa FUMAGALLI BEONIO BROCCIERI, *Federico II. Ragione e fortuna*, Bari, Laterza, 2004, o BENOIST-MECHIN, *El emperador Federico II (1194-1250)*, Barcelona, Civilización DL, 1989. Pel que fa a la política italiana: Gina FASOLI, *Aspetti della politica italiana di Federico II*, Bolonya, Patron, 1966, i Pierre TOUBERT i Agostino PARAVICINI (dir.), *Federico II e le città italiane*, Palemo, Sellerio ed., 1994. Sobre l'expedició a Terra Santa: Filippo da NOVARA, *Guerra di Federico II in Oriente (1223-1242)*, a cura de Silvia MELANI, Nàpols, Liguori, 1994. M.T.F.]⁵

Més enllà dels apunts relatius a personatges i fets, és destacable també la intenció de documentar l'armament esmentat a les pàgines muntanerianes, com palesa la lectura de la nota 192, relativa als darrers preparatius bèl·lics de Pere II per a la seua expedició a Alcoll (c.48):

192. Hi havia ballesters de torn, que usaven ballestes de torn, és a dir, ballestes que es carregaven mitjançant un *torn* o cilindre que es feia girar amb unes manetes (*mà de croc*) o una palanca o *trinquet*, que tensava l'arc amb un joc de corrioles o *ternals*, cordes i ganxos (*crocs*). Al capdamunt, hi havia un

4. Per a una descripció del conjunt de la tradició manuscrita de la Crònica, *vid.* NICOLAU D'OLWER (1936), AGUILAR (ed.) (2010: I, cccxvi-cccxx) i la base de dades electrònica *Bibliografia de Textos Catalans Antics* (BITECA). Cal remarcar el gran deute que bona part de les edicions muntanerianes del s. XX palesen envers el text presentat per Casacuberta. Així, a banda de Soldevila, van seguir el seu text la selecció de pàgines de la *Crònica* a cura de Ramon d'Alòs-Moner (MUNTANER, 1936) o l'edició dels capítols de la croada contra Catalunya de Ramon Sumoy (MUNTANER, 1966). Més recentment han tingut molt en compte els textos donats per Casacuberta i Soldevila les edicions de Marina Gustà, publicada en dos volums en la col·lecció «Les Millors Obres de la Literatura Catalana» (MUNTANER, 1979), i de Vicent Josep Escartí, apareguda també en dos volums en les Edicions Alfons el Magnànim (MUNTANER, 1999). En tots els casos esmentats —com en el de Casacuberta— el text de Muntaner és presentat amb ortografia modernitzada.

5. *Vid.* també les notes 86 (III, p. 51), sobre Roger de Llúria i Conrad Llança; 135 (III, p. 73), sobre els successors de l'emperador Frederic II; 139 (III, p. 76), sobre Carles d'Anjou; o la 543 (III, p. 230), relativa a la bella semblança de Guillem Galceran de Cartellà.

estrep on el ballester posava el peu per mantenir ferma la ballesta, mentre feia girar les manetes i tibava l'arc. Si en lloc d'un estrep en tenia dos, la ballesta era *de dos peus*. Quant a les ballestes *de munt*, esmentades aquí, no veiem bé què podien ésser; probablement, alguna de les ballestes esmentades, però amb una altra designació. Vegeu J. PUIGGARÍ, *Estudios de indumentaria española*, Barcelona, 1890, p. 366. [...] Pel que fa als ballesters de munt, eren guardes de deveses muntanyenques i escamots granadins; una mena d'almogàvers al servei dels municipis de frontera, bé que, pel nom, hem de suposar que portaven ballesta en comptes de l'ascona dels almogàvers; sobre els ballesters de munt de Múrcia: J. TORRES FONTES, «La frontera, sus hombres y sus Instituciones», dins de *Instituciones y sociedad en la frontera murciano-granadina*, Múrcia, Real Academia Alfonso X el Sabio, 2004, p. 94-99. M.T.F.⁶

3. Balanç

La tasca desenvolupada pels revisors presenta pocs aspectes esmenables, i molt puntuals. Si de cas, el punt més controvertit és l'eliminació d'aquelles notes on Soldevila, d'acord amb les teories que defensaven l'existència en les cròniques de fragments de textos èpics prosificats, va proposar reconstruccions dels hipotètics versos originals. Aquestes teories, que van ser abraçades per molts historiadors i filòlegs catalans del segle XX, han estat contestades amb arguments de pes per la crítica més vigent (ASPERTI, 1993), però així i tot són filles d'una època i tenen el seu interès, si més no per als estudis sobre història de la historiografia. En aquest sentit, la seua supressió es pot considerar excessivament invasiva, i potser hauria pagat la pena d'incloure-les d'alguna manera al volum, per exemple en forma d'apèndix.

Des del punt de vista textual, és potser errònia la solució adoptada per al següent passatge del c. 89, on es descriu el capteniment del rei Pere, el cavaller Bernat de Peratallada i el mercader de cavalls Domingo de la Figuera durant el seu viatge d'incògnit a Bordeus:

E, així con En Domingo havia escudella e li havia tallat, venia En Bernat de Peratallada, e ab lo rei seien en altra taula e menjaven ensems tots. Que no us pensets que moltes noves hi facen, que cascun portava *la salsa en la borsa*; e tantost con havien menjat anaven-se gitar e dormien entrò a matines (III, p. 159).

El text marcat en cursiva mereix la següent nota a l'edició:

359. *salsa en la borsa*: Ed. València: salsa a la boca. Text poc clar. L'edició de Casacuberta interpreta tota la frase *cascú portava la salsa en la borsa*: «ho portaven tot a punt, tot preparat» [J.B.]

Done ara la meua edició del mateix fragment, amb indicació de les esmenes introduïdes sobre el ms. C a partir de l'examen de la tradició textual:

E axí con En Domingo havia escudeyla e li havia taylat, venia En Bernat de Perataylada, et ab lo rey seÿen en altra taula et menjaven ensemps; e axí menjaven [om. C e axí menjaven AB] *tost* [tots BC tost A. En aquest cas em sembla que BC cauen en una *lectio faciliior*, i que la lectura correcta és la de A («i menjaven amb tanta pressa que...»)] que no us pensets que moltes noves hi fassen, que cascun portava la salça en la borsa [borça C bocha A boca B]. Et tantost con havien menyat, anaven-se gitar e dormien entrò a matines.

Com es pot veure, la resta dels testimonis s'adiuen amb l'edició valenciana i transmeten una lliçó

6. *Vid.* també la nota 92 (III, p. 53), sobre la descripció de les tàctiques emprades en el combat entre les galeeres de Conrad Llança i un estol del rei del Marroc (c. 19), amb oportunes indicacions de treballs especialitzats en la guerra naval medieval dels segles XIII i XIV.

més plausible. Sembla que el sentit de tot el passatge és que el rei i els seus acompanyants, atés el gran perill en què es trobaven, menjaven de pressa i sense badar boca, per evitar de ser reconeguts pels espies del rei de França i Carles d'Anjou.

Quant a la part històrica, em sembla que cal canviar la interpretació que es dona a alguns dels topònims d'aquest fragment, que trobem al c. 75:

E, com la ciutat de Rèjol hac presa, pres Calana e la mota e el castell de *Santo Noixent* e el castell de Santa Àgata e el castell de Peu de Dàtil e l'Amandolea e Giraix (III, p. 131-132),

i que mereix la següent nota:

282. El ms. de la Biblioteca Nacional de Madrid (ed. Casacuberta) diu Alana per Calana (en l'ed. de València). El castell de Peu de Dàtil és el castell de Pentadatilla. Giraix és Girace o Gerace, a un centenar de quilòmetres de Reggio. Moisè, el traductor italià, tradueix Santo Noixent per Santo Lucido. [Calanna és una localitat de la província de Reggio Calabria, com també Gerace, mentre que San Lucido és de la província de Cosenza. M.T.F.]

Done ara la meua edició de tot el fragment:

Et com la ciutat de Rèjoll hac presa, pres Calana, *et la Mota e-l castell de Santo Noxet*, e-l castell de Santa Àgata, e-l castell de Pendedàtil, e l'Amandolea et Giraix.

La Mota esmentada ací és la Motta San Giovanni, 13 km. al sud-est de Reggio. Si no vaig errat, la fortalesa de *Santo Noxet* ha generat més d'un problema a la crítica, que, a partir de la traducció italiana de la *Crònica* feta per Filippo Moisè (MOISÈ 1844), l'ha identificada amb San Lucido a Cosenza; però hom oblida que a la Motta San Giovanni, sobre un turó, s'alça el castell de Sant'Aniceto, Santo Niceto o Santo Nocito, construït pels bizantins a principis del s. XI, i ampliat més tard sota la dominació normanda (vid. ARILLOTTA 1998 i, especialment, MARTORANO 2002). Em sembla que aquesta identificació fa més sentit, especialment perquè les localitats esmentades al text —que segons Muntaner les forces de Pere el Gran van arrabassar als angevins— es concentren a la zona de la Calàbria.

No cal dir que aquestes minúcies no afecten de cap manera la qualitat de la feina feta. Comptat i debatut, podem dir que la reedició de *Les quatre grans cròniques* per l'IEC ha infós saba nova al clàssic gràcies al qual moltes generacions van poder conèixer els nostres cronistes, en complementar la vasta erudició del vell mestre amb el guiatge savi i curós d'una veu que ens mostra arreu arreu la seua pregona coneixença de la tradició historiogràfica medieval i de la crítica més recent.

Josep Antoni AGUILAR
Universitat Catòlica de València

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

- AGUILAR, Josep Antoni (ed.) (2010): *La Crònica de Ramon Muntaner: edició i estudi (Pròleg — c.146)*, tesi doctoral llegida el 28 de març de 2011 a la Universitat de València, Facultat de Filologia, Departament de Filologia Catalana; guardonada amb el Premi Ramon Aramon i Serra del LXXX Cartell de premis i de borses d'estudi de l'IEC.
- ARILLOTTA, Francesco (1998): *La storia della Motta San Giovanni e del suo territorio*, Motta San Giovanni, a cura dell'Amministrazione comunale.
- ASPerti, Stefano (1993): «La qüestió de les prosificacions en les cròniques medievals catalanes», dins ALEMANY, Rafael - FERRANDO, Antoni - MESSEGUER, Lluís (ed.): *Actes del Novè Col·loqui Internacio-*

- nal de Llengua i Literatura Catalanes (Alacant-Elx, 1991)*, I, Barcelona-Alacant-València-Castelló, Publicacions de l'Abadia de Montserrat - Universitats d'Alacant, de València i Jaume I, p. 85-137.
- DESCLOT, Bernat (1949-1951): *Crònica*, edició de Miquel Coll i Alentorn, Barcelona, Barcino, 5 vols. («Els Nostres Clàssics», col·lecció A, 62, 63, 64, 66, 69-70).
- HAUF, Albert (2009): Ressenya de SOLDEVILA, Ferran (ed.) (2007): *Les Quatre Grans Cròniques, I: Llibre dels feits del rei En Jaume*, revisió filològica de Jordi Bruguera i revisió històrica de Maria Teresa Ferrer i Mallol, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans (Memòries de la Secció Històrico-Arqueològica, LXXIII), dins *Estudis Romànics*, XXXI, p. 493-498).
- MARTORANO, Francesca (2002): *Santo Niceto nella Calabria medievale. Storia, architettura, tecniche edilizie. Storia dell'atecnica edilizia e restauro dei monumenti*, Roma, «L'Erma» di Bretschneider.
- MOISÈ, Filippo (ed.) (1844): *Cronache catalane del secolo XIII e XIV. Una di Raimondo Muntaner, l'altra di Bernardo Desclot*, prima traduzione italiana di Filippo Moisè, con note, studi e documenti, Firenze, con tipi della Galileiana, 2 vols.
- MUNTANER, Ramon (1927-1952): *Crònica*, a cura de Josep Maria de Casacuberta, Barcelona, Col·lecció Popular Barcino, 9 vols.
- MUNTANER, Ramon (1936): *Pàgines escollides de Ramon Muntaner*, selecció i anotació de Ramon d'Alòs-Moner, Barcelona, Col·lecció Popular Barcino.
- MUNTANER, Ramon (1966): *La croada de França contra els catalans*, a cura de Ramon Sumoy, Barcelona, Edicions 62 (Antologia catalana, 17).
- MUNTANER, Ramon (1979): *Crònica*, a cura de Marina Gustà, Barcelona, Edicions 62, 2 vols. (Les Millors Obres de la Literatura Catalana, 19-20).
- MUNTANER, Ramon (1999): *Crònica*, a cura de Vicent Josep Escartí, València, Edicions Alfons el Magnànim, 2 vols.
- NICOLAU D'OLWER, Lluís (1936): «La crònica de Ramon Muntaner: filiació dels seus textos», dins *Homenatge a Antoni Rubió i Lluch, I. Miscel·lània d'estudis històrics, literaris i lingüístics*, Barcelona, Impremta de la Casa de la Caritat, p. 69-76.
- PUJOL, Enric (2000): *Ferran Soldevila i la historiografia catalana del seu temps (1874-1971)*, tesi doctoral llegida a la Universitat Autònoma de Barcelona, Departament d'Història Moderna i Contemporània.
- SOLDEVILA, Ferran (ed.) (2007): *Les Quatre Grans Cròniques, I: Llibre dels feits del rei En Jaume*, revisió filològica de Jordi Bruguera i revisió històrica de Maria Teresa Ferrer i Mallol, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans (Memòries de la Secció Històrico-Arqueològica, LXXIII).
- TOMIC, Pere (2009): *Històries e conquestes del realme d'Aragó e principat de Catalunya*. Introducció, transcripció, notes i índex a cura de Joan IBORRA. Catarroja; Barcelona: Afers, 354 p. (Textos Clàssics, 2).

Gairebé és obligat obrir aquesta ressenya manllevant el títol de la nota amb què Albert Hauf presenta el llibre al lector: estem davant d'«una edició molt esperada» per tots els qui en un moment o altre ens hem dedicat a la historiografia catalana medieval i moderna. Simplement perquè, tot i que les *Històries e conquestes* de Tomic (1438) no tenen ni la fama ni el prestigi d'altres mostres del gènere —la moderna recuperació d'aquests títols sota el prisma literari tampoc no ho feia fàcil—, el seu pes en la tradició historiogràfica des de la segona meitat del segle XV és enorme: han estat impreses tres vegades entre 1495 i 1534, recuperades per la impremta al final del segle XIX i en diverses ocasions al llarg del XX, copiades en manuscrits fins al Set-cents, refoses en compilacions historiogràfiques, objecte de polèmica i citació obligada de la bibliografia.

El treball del filòleg i historiador valencià Joan Iborra constitueix la primera edició crítica de l'obra de Tomic. El seu origen remunta a la tesi presentada per l'autor a la Universitat de València, que li va merèixer el títol de doctor en Filologia Catalana el 1998. El llibre s'inserix en una de les línies de